

Kaltoinkohtelu sijaishuollossa – kansainväliset selvitykset

Auttamisen polut maailmalla

- *Mitä Suomessa voimme oppia?*

X-ketju-hanke, Pesäpuu ry

Saga Luoma

Kuva: Niina Vehmaa

Alkusanat

Auttamisen polut maailmalla – Mitä Suomessa voimme oppia? on Pesäpuu ry:n X-ketju-hankkeen toteuttama selvitys kansainvälisistä toimista lastensuojelun historian tutkimisesta ja hyvittämisestä. Aihe on tärkeä ja ajankohtainen, sillä kaikki lastensuojelussa kaltoinkohtelua kokeneet eivät ole saaneet heidän tarvitsemaansa tukea, apua ja hyvitystä, ja heidän tuekseen tarvitaan lisätoimia. Kaltoinkohtelua tapahtuu valitettavasti yhä, joten kaikki tavat ymmärtää ilmiötä paremmin ja ennaltaehkäistä sitä, ovat arvokkaita.

Tässä selvityksessä esitellään Suomen ja maailman historiaa lasten kaltoinkohtelun menneisyys selvityksiä koskien ja käsitellään mitä tähän asti on tapahtunut ja mihin ollaan seuraavaksi menossa. Selvitys esittelee eri maiden selvitys- ja hyvitystoimia ja linjaa hyvityksen yhdeksän ulottuvuutta, joita voidaan hyödyntää hyvityksen ymmärtämisessä ja käytäntöön tuomisessa.

Vaikuttamistoiminta on muutoksen mahdollistaja. Se luo toivoa kaltoinkohtelua kokeneille henkilöille: menneisyudessa tapahtunut kaltoinkohtelu ei saa unohtua, nykyisyydessä tapahtunut kaltoinkohtelu tulee pysäyttää. Se tuo myös esiin seikkoja, joihin tarttuminen on välttämätöntä lastensuojelun sijaishuollon – niin perhehoidon kuin laitoshuollon – kehittämiseksi ja uudistamiseksi.

Pirjo Markkola – *Auttamisen polulle*

”Ilman toivoa ja luottamusta emme voi elää, emme ainakaan hyvin”. Nämä filosofi Jussi Kotkavirran sanat sopivat Saga Luoman laatiman ansiokkaan selvityksen henkeen. Selvitys kuvaa, millä eri tavoilla auttamisen poluille kohti toivoa ja luottamusta on yritetty suunnistaa. Jotta toivoa ja luottamusta saadaan rakennettua, vääryydet pitää tunnistaa, tunnustaa, tehdä näkyväksi ja käsitellä. Sitä kautta aukeaa polku hyvitykseen, toivoon ja luottamukseen.

Vääryyksien tunnistaminen, epäkohtien paljastaminen ja niiden hyvitys tähtäävät parempaan ja oikeudenmukaisempaan yhteiskuntaan. Ei ole sattumaa, että samantapaisia kysymyksiä on esitetty eri maissa. Niissä on selvitetty lapsiin kohdistuneita väärinkäytöksiä, lapsuudessaan

vääryyttä kokeneita aikuisia on kuultu ja heidän kärsimyksiään on pyritty hyvittämään. Monissa maissa valtion ja uskonnollisten yhteisöjen edustajat ovat esittäneet virallisen anteeksipyyntöä edeltäjiensä väärinkäytöksistä. Symbolisten hyvitysten lisäksi on päädytty aineellisiin hyvityksiin.

Vuosituhanen vaihteessa voimistunutta pyrkimystä menneisyyden hyvittämiseen tutkijat kutsuvat anteeksipyyntöjen ajaksi. Tilinteko menneisyyden kanssa leimasi kansainvälistä politiikkaa toisen maailmansodan jälkeen, jolloin juutalaisten kansanmurha haluttiin hyvittää. Eri puolilla maailmaa on yritetty rakentaa diktatuurien, sotilasjunttien tai rotuerottelun raunioille oikeudenmukaista hallintoa. Tätä kutsutaan siirtymävaiheen oikeudeksi. Tavoite on yhteiskunta, jossa niin väärinkäytösten uhrit, syylliset ja sivustaseuraajat kuin tietämätön yleisökin pystyisivät jatkamaan yhteiseloaan ja samalla tunnistamaan aiemmat vääryydet.

Pesäpuu ry:n X-ketju rakennettiin sijaishuollossa kaltoinkohtelua kokeneiden tueksi. Muun muassa kohtaamisen foorumit ovat tarjonneet väylän vertaistukeen ja aiemmin koettujen vääryyksien käsittelemiseen yhdessä asiantuntijoiden avulla. Nyt julkaistu raportti asettaa Suomen kansainväliseen kontekstiin ja osoittaa, että keskustelua ja määrätietoista työtä vääryyksien tunnistamiseksi, tunnustamiseksi ja hyvittämiseksi on syytä jatkaa. Onneksi meillä on Pesäpuun kaltaisia turvallisia ympäristöjä, joissa nuoret ja aikuiset voivat rakentaa ja vahvistaa toivoa ja luottamusta itseensä ja muihin.

Pirjo Markkola,

Tampereen yliopiston tutkijatohtori,
suomalaisen yhteiskunnan historian professori

Sisällysluettelo

ALKUSANAT	2
1. JOHDANTO	5
1.1 SUOMI.....	8
1.2 SELVITYSTEN HISTORIA.....	11
2. TAULUKKO	14
3. MENNEISYYSELVITYKSET	19
3.1 MITÄ ON TUTKITTU?	20
4. HYVITYKSEN ULOTTUVUUDET	24
4.1 VÄÄRYYKSIEN MYÖNTÄMINEN, VASTUUNOTTO JA ANTEEKSIPYYNTÖ	25
4.2 TUTKIMUS.....	26
4.3 RAHALLINEN KORVAUS	27
4.4 LAKIEN JA KÄYTÄNTÖJEN PARANTAMINEN	29
4.5 TUKI (TERAPEUTTINEN JA VERTAISTUKI)	30
4.6 ITSEAPUPROJEKTIT	30
4.7 KOULUTUS.....	31
4.8 NÄKYVÄKSI TEKEMINEN, VAIKUTTAMISTYÖ	31
4.9 OSALLISUUS	32
ONGELMAKOHDAT.....	33
ONNISTUMISET.....	36
5. MITÄ VOIMME OPPIA?	38
LOPPUSANAT	39
LÄHTEET	40

1. Johdanto

Tämä on Pesäpuu ry:n X-ketju-hankkeen tekemä selvitys, jonka tarkoituksena on verrata mitä kansainvälisellä tasolla on tehty menneisyydessä tapahtuneen kaltoinkohtelun ja sen hyvittämisen tutkimiseksi.

Selvityksessä esitellään Suomen menneisyys selvitystä, sen jälkeisiä toimia, ja verrataan niitä globaaliin mittakaavaan esitellen eri valtioiden toimia ja nykytilanteita. Selvitys asettaa Suomen kansainväliselle kartalle siinä, miten lastensuojelun synkän historian kanssa on tähän mennessä menetelty, ja miten sitä on hyvitetty.

Selvityksen kysymykset

Selvityksen tarkoituksena oli vastata seuraaviin kysymyksiin;

- Missä maissa menneisyys selvityksiä on tehty?
 - *Millaisia selvityksiä? Mitä väkivaltaa on tutkittu?*
- Missä maissa kaltoinkohtelua on pyydetty anteeksi?
- Miten ihmisiä on autettu ja miten menneisyys selvityksiin on reagoitu?
 - *Millaisia ovat auttamisen polut?*
- Onko uhreille maksettu korvauksia?
 - *Kuinka paljon, ja miten prosessi on mennyt?*
- Käytännön näkökulma - miten näitä voitaisiin hyödyntää Suomessa?

Kuva 1 - Der Kommer en Dag - Tanskalainen elokuva lastensuojelun historiasta

Rakenne

Selvitys alkaa Suomen tilanteen katsauksella. Sosiaali- ja terveysministeriön menneisyys selvitys, pienemmät selvitykset sekä Pesäpuun X-ketjun toiminta esitellään. Kappaleessa 1.2 nostetaan esiin menneisyys selvitysten yleispiirteitä ja yhteenvetoa niiden tärkeimmistä ominaisuuksista ympäri maailman.

Tämän jälkeen selvitykseen on koottu laaja taulukko (Luku 2), eri maista, niissä tehdyistä menneisyys selvityksistä, anteeksipyyntöistä ja hyvitystavoista. Korostan kuitenkin, että taulukko on puutteellinen. Menneisyys selvityksiä on tehty niin lukuisia, että kaikkia ei ole voitu tähän listata. Lisäksi on varmasti myös maita, joissa on tehty selvityksiä, anteeksipyyntöjä ja hyvityksiä, mutta joita ei ole taulukkoon listattu. Tieto voi olla piilotettu kielimuurin taakse tai ne ovat pienempiä tai uudempia, joita ei tämän selvitystyön pohjalta ole löytynyt.

Luvussa 3 menneisyys selvityksistä avataan tarkemmin maiden välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä. Nostetaan ylös tärkeitä yhteisiä teemoja ja kohtia, joissa on kehittämisen varaa.

Luvussa 4 keskitytään anteeksipyyntöihin, hyvityksiin, korvauksiin ja tukeen, jota uhreille on eri valtioissa annettu. Kappaleessa esitellään hyvityksen yhdeksän eri ulottuvuutta, jotka selvityksessä nousivat esiin. Lisäksi luvussa tehdään yhteenvetoa sekä hyvitysprosessien ongelmakohtista että onnistumisista.

Luku 5 'Mitä voimme oppia?' peilaa kaikkea esiteltyä Suomen kannalta. Mietitään mihin suuntaan Suomen olisi hyvä hyvitysten suhteen mennä.

Muutama sana selvityksestä

Selvitysprosessin alussa ajattelin listata selvitykseen kaikki maat, joissa menneisyys selvityksiä ja anteeksipyyntöjä on tehty, sekä mahdollisesti kaikki selvitykset vuosineen ja laajuuksineen. Huomasin kuitenkin nopeasti, että selvityksiä on tehty niin paljon, ettei niitä kaikkia ole välttämättä edes mahdollista löytää. Pohjoismaissakin on yksinään tehty 20 kansallista tai alueellista selvitystä (v. 2003–2016 välillä) liittyen lastensuojelun virheisiin ja lasten kaltoinkohteluun. Tämä selvitys esittelee siis vain osan tehdyistä selvityksistä ja maista, joissa selvityksiä on tehty, yrittäen kuitenkin kattaa kansainvälisen yleiskuvan mahdollisimman laajasti. Huomattavaa on kuitenkin, että kaikissa valtioissa historiallista kaltoinkohtelua ei ole tutkittu, tai sitä ei ole pyydetty anteeksi. Toinen huomattava asia on se, kuinka erilaisia tutkimukset keskenään ovat. Ne ovat laajuuksiltaan, käytännöiltään, aikajaksoiltaan toisistaan poikkeavia, eivätkä aina toisiinsa verrattavissa. Lähes kaikissa maissa on tehty useita selvityksiä, sillä yksi selvitys harvemmin tavoittaa kaiken tarvittavan ja toisaalta myös tarve uusille selvityksille nousee ajan kuluessa.

Sijaishuollossa tapahtuneen kaltoinkohtelun tutkiminen voidaan pyrkiä jakamaan kolmeen eri osa-alueeseen – valtion laitokset, kirkon laitokset ja perhehoito. Eniten on tutkittu valtion ja kirkon laitoksissa tapahtunutta kaltoinkohtelua. Valtion ja kirkon laitokset menevät paljolti kuitenkin päällekkäin, sillä monissa katolisissa maissa valtio antoi vastuun lastensuojelusta kirkolle. Vaikka kirkon toimintamallit ja arvot ovat olleet erilaisia, kirkolla on silti ollut suuri rooli yhteiskunnassa lastensuojelun toimijana. Joissain valtioissa toimi paralleelisti sekä valtion että kirkon laitoksia. Tässä selvityksessä ei anneta kirkon laitoksille yhtä suurta painoarvoa sen takia, että Suomessa lastensuojelua ei ole ulkoistettu kirkolle. Kirkon laitosten ja kotien tutkiminen on kuitenkin niin tiukasti sidoksissa valtion laitosten ja kotien kanssa, että ne pidetään selvityksessä vertailussa mukana. Yksi merkittävä ero katolisen kirkon toiminnassa on sen päätöksenteko – katolinen kirkko on eri lailla velvollinen korjaamaan virheensä kuin valtio, sillä mukana on Vatikaanissa sijaitseva korkeimman päätöksenteon katolinen keskus.

Tässä selvityksessä keskitytään lähinnä Euroopan maihin, Australiaan ja Uuteen-Seelantiin. Käsittelystä jätetään siis pienemmälle huomiolle valtiot, joissa on Suomesta poikkeava lastensuojelujärjestelmä (kuten Yhdysvallat ja Kanada), sekä valtiot, joissa on keskitytty pelkästään katolisen kirkon laitoksiin.

1.1 Suomi

Suomessa Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) tilasi menneisysselvityksen *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu* ja tämä prosessi kesti vuodet 2014–2016. Menneisysselvityksen toteutti Jyväskylän yliopiston tutkijatiimi, ja se keskittyi uhrien narratiiveihin kaltoinkohtelusta sijaishuollossa vuosilta 1937–1983. Menneisysselvityksessä tutkittiin sekä laitoksia että sijaisperheitä, mikä on globaalisti harvinaista.

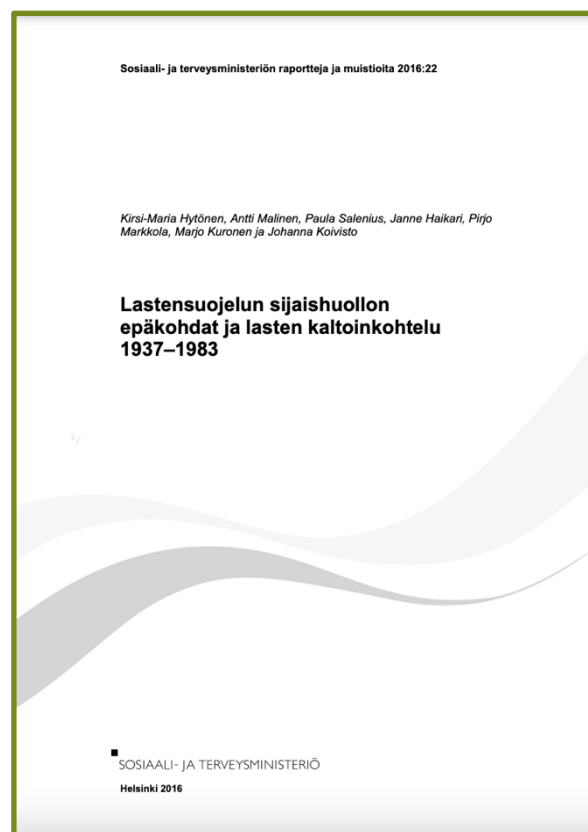
STM aloitti menneisysselvityksen prosessin vuonna 2011 ja selvityshanke alkoi vuonna 2014. Tutkimus valmistui ja julkaistiin vuonna 2016 jolloin se luovutettiin Annika Saarikolle (Perhe- ja peruspalveluministeri Juha Rehulan puolesta). Selvitys julkaistiin sekä suomeksi että ruotsiksi. Tutkimuksen budjetti oli reilu puoli miljoonaa euroa.

Haastateltavia henkilöitä oli 300, ja he kertoivat haastatteluissa elämästään myös sijaishuollon jälkeen. Osa haastatelluista oli lastensuojelun työntekijöitä. Selvityksen tehtävä oli selvittää lastensuojelun epäonnistumisia, tunnistaa ja tunnustaa kaltoinkohtelu ja tehdyt virheet, sekä kehittää nykypäivän lastensuojelua.

Selvitys toi erityisesti esiin sijaisperhekotien tilanteet, jotka ovat kansainvälisellä tasolla jääneet hyvinkin pimentoon. Valitettava löydös oli, että perhehoidossa kaltoinkohtelu oli mahdollisesti jopa pahempaa kuin laitoshoidossa.

Keskustelussa raportin julkaisun jälkeen toivottiin julkista anteeksipyyntöä valtiolta, aineellista hyvitystä (vahingonkorvausta, terapiakulujen maksamista), ja todettiin että anteeksipyyntö ei riitä, ellei siihen liity lastensuojelun korjaamista ja/tai aineellista hyvittämistä, sekä lupausta ettei menneitä virheitä toistettaisi. Jotta kenenkään lapsen ei enää tarvitsisi kärsiä. Neljäs toive kaltoinkohtelua kokeneilta oli löytää ja saada vertaistukea.

Menneisysselvityksen jälkeen **Valtiollinen anteeksipyyntötilaisuus** järjestettiin Finlandia-talolla 20. marraskuuta 2016. Tilaisuudessa Perhe- ja peruspalveluministeri Juha Rehula pyysi

kaikilta kaltoinkohtelua kokeneilta anteeksi ja puhui lainsäädännön muutoksista ja lasten osallisuudesta, sekä siitä että pitäisi varmistaa, ettei näin käy enää koskaan.

Yhdessä Koettua, 100-vuotias suomi sijoitettujen lasten silmin –kiertue

Menneisyys selvityksen aloittama prosessi jatkui Yhdessä Koettua –tapahtumakokonaisuudella vuonna 2017, joka nivoutui yhteen Valtioneuvoston Suomen itsenäisyyden satavuotisjuhlavuoden ohjelmaan. Yhdessä Koettua -tapahtumakokonaisuus sisälsi seminaareja, taidenäyttelyitä, konsertteja ja kohtaamisen foorumeita Helsingissä, Tampereella, Porissa, Jyväskylässä, Kuopiossa sekä Oulussa. Yhdessä Koettua -tapahtumakokonaisuuden tehtävänä oli vaikuttaa suuren yleisön asenteisiin ja ennakkoluuloihin lastensuojelua kohtaan purkaen lastensuojeluun liittyvää leimaa ja tuoden esiin lasten, nuorten ja perheiden moninaisia tarinoita sijaishuollossa. Pesäpuu ry:n koordinoimassa Yhdessä Koettua –tapahtumakokonaisuudessa oli mukana laaja, noin sadan toimijan yhteistyökumppaniverkosto. Kiertueen lopputulemana luotiin viestikirjanen, johon kerättiin kiertueen kaikki keskeiset viestit, jotka pyrittiin ottamaan huomioon lastensuojelun kehittämisessä.

Muut selvitykset

STM:n Menneisyys selvityksen lisäksi Suomessa on tutkittu erillisiä koulukoteja, Ahvenanmaan sijaishuoltoa, lestadiolaisten harjoittamaa kaltoinkohtelua, sekä aloitettu saamelaiden systemaattisesti kohtaaman kaltoinkohtelun selvittämistä.

Lestadiolaisten kaltoinkohtelua selvitti vuonna 2013 Johanna Hurtig lastensuojelun tutkija ja itse liikkeessä kasvanut. Ahvenanmaan sijaishuollon kaltoinkohtelun menneisyys selvitys tehtiin jo vuonna 2015 (vuosilta 1953–1971). Selvityksessä tutkittiin yhtä laitosta, toteutettiin 15 haastattelua, ja selvityksen jälkeen valtio pyysi virallisesti anteeksi ja antoi 10,000e Ahvenanmaan lastensuojelun kehittämiseen.

Oulun yliopiston Vesa Puuronen ja Marjo Laitala julkaisivat vuonna 2016 kirjan *Yhteiskunnan tahra? -Koulukotien kasvattien vaietut kokemukset* koulukotitutkimuksesta (vuosilta 1940–1985), jossa haastateltiin 35 koulukotiasukasta. *Kaisa Vehkalahti* on puolestaan tutkinut Vuorelan koulukodin historiaa tutkimuksissaan vuodelta 2004 ja Janne Haikari on kirjoittanut

Sippolan koulukodin historiasta. Lisäksi historiallisesta lastensuojelun kaltoinkohtelusta on olemassa opinnäytetöitä.

Valtionneuvosto julkaisi vuoden 2021 uuden selvityksen kuurojen ja viittomakielisten ihmisten historiasta ja heihin kohdistuneista oikeusloukkauksista. Selvityksessä tutkittiin kuurojen ja viittomakielisen yhteisön jäsenten kokemia vääryyksiä ja yhteisön kokemuksia Suomessa 1900-luvulta nykypäivään, mukaan lukien lasten kokemat vääryydet.

Suomen saamelaisten totuus- ja sovintokomissio on tällä hetkellä meneillään, ja sen tarkoituksena on selvittää saamelaisten kaltoinkohtelua ja assimilaatiopolitiikkaa Suomen historiassa. Norjassa esimerkiksi saamelaisten kohtelua on tutkittu jo aikaisemmin ja pyydetty julkisesti anteeksi. Ruotsissa kirkko on myös pyytänyt anteeksi saamelaisilta, valtio puolestaan ei.

X-ketju-hanke

X-ketju – Lastensuojelun sijaishuollossa kaltoinkohdelluiksi tulleiden henkilöiden tueksi – hanke on jatkumoa STM:n menneisysselvityksestä ja siitä seuranneesta Valtiollisesta anteeksipyyntötilaisuudesta ja Yhdessä Koettua – 100-vuotias Suomi sijoitettujen lasten silmin – tapahtumakokonaisuudesta. X-ketju-hanke oli STEA:n rahoittama kolmivuotinen hanke (2019–2021).

X-ketju-hankkeella on kaksi päätavoitetta, joista ensimmäinen, auttamisen tavoite, tähtää väkivallasta vapaaseen sijaishuoltoon, jotta lastensuojelun sijaishuollossa kaltoinkohtelua kokeneet henkilöt ja heidän läheisensä saavat keinoja selviytyä ja kiinnittyä elämään. Tukimuotoja kehitettiin yhdessä sijaishuollossa kaltoinkohtelua kokeneiden henkilöiden ja heidän läheistensä kanssa. Tukimuotoina olivat erilaiset vertaistuen, ammatillisen avun ja itseavun muodot. X-ketju järjesti sijaishuollossa kaltoinkohdelluiksi tulleille Kohtaamisen foorumeja ympäri Suomen, joissa oli mahdollista kehittää lastensuojelua ja tavata vertaisia.

Hankkeen toinen päätavoite on ennaltaehkäisemisen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen tavoite. Sijaishuollossa tapahtuvaa kaltoinkohtelua ennaltaehkäistään tunnistamisen ja käytäntöjen muuttamisen avulla. Tavatessa kaltoinkohtelua kokeneita ja kuullessa heidän tarinoitaan, pystytään tunnistamaan ja tuottamaan tietoa sijaishuollossa tapahtuneesta kaltoinkohtelusta. Kokemustieto otettiin osaksi X-ketjun kehittämistyötä. Kaltoinkohtelua ennaltaehkäistään

kouluttamalla ammattilaisia tunnistamaan väkivaltaisia käytäntöjä ja tehdään yhteiskunnallista vaikuttamistyötä, jolla pyritään uudistamaan lastensuojelua, jottei kaltoinkohtelua enää tapahtuisi sijaishuollossa. Lisäksi X-ketju on koonnut kokemusasiantuntijaverkoston vahvistamaan kehittämis- ja vaikuttamistyötä.

Valitettavasti X-ketju hankeen toiminta keskeytyy kolmen ansiokkaan vuoden jälkeen pilottihankkeen päätyttyä. Pesäpuu jatkaa kuitenkin aiheen äärellä kahdessa eri hankkeessa. Vuoden 2022 syksyllä Pesäpuu toteuttaa Sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiantona kansallisen lapsistrategian toimenpide nro 8, jossa jäsennetään kaltoinkohteluilmiötä nykyhetken sijaishuollossa olemassa olevien aineistojen pohjalta sekä mallinnetaan trauma- ja väkivaltatietoista sijaishuoltoa yhteistyössä Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa. Koneen säätiön turvin Pesäpuu jatkaa vuosina 2023-24 toimintaansa yhteistyökumppanina Torjutut, hiljaiset ja kuulluksi tulleet: Lasten kaltoinkohtelun kokemus sijaishuollossa ja sen julkituonnin esteet ja mahdollisuudet vuosina 1950–2025 –hankkeessa. Hankkeeseen palkataan kahdeksi vuodeksi post doc –tutkija, joka työskentelee Pesäpuussa.

1.2 Selvitysten historia

Menneisyys selvitykset ovat laaja ilmiö, joka on kuitenkin pääosin länsimaalainen. Ensimmäinen historiallinen lastenkodeissa tapahtuneen kaltoinkohtelun selvitys tehtiin Australiassa, vuonna 1995–1997. Siinä keskityttiin erityisesti alkuperäiskansan lapsiin, joita väkisin vietiin ja sijoitettiin pois perheistään. Sen jälkeen Kanadassa selvitettiin alkuperäiskansojen lapsien kohtaloa (pakkosiirrot, kaltoinkohtelu) vuonna 1996 alkaneessa selvitystyössä.

Historiaa vielä kauemmas katsottaessa, voimme huomata syitä menneisyys selvitysten synnylle. Lasten kaltoinkohtelun vastainen suurempi liikehdintä lähti liikkeelle USA:sta, jossa lasten fyysinen pahoinpitely nimettiin sosiaalisesti ongelmaksi 1960-luvulla, ja jossa huomio kiinnittyi lasten seksuaaliseen pahoinpitelyyn 1970-luvun lopulla (Wright, 2017). Yleisesti vasta 1990-luvulla ilmiö tunnustettiin rakenteelliseksi ongelmaksi, sitä ennen ajateltiin kyseen olevan vain yksittäisistä tapauksista. Perspektiivinmuutos näkyy myös siinä, että 70- ja 80-luvuilla tehdyissä lastensuojelua koskevissa selvityksissä haastateltiin vain työntekijöitä - nykyään tärkeämpää on haastatella kaltoinkohtelun uhreja, ja heidän tarinoitansa halutaan kuulla ja tuoda esiin. 1990-luvulla menneisyys selvitysten 'aate' levisi ympäri maailmaa.

Tärkeitä sosiaalisia muutoksia, jotka johtivat menneisyyselvitysten tekemiseen ja kiinnostuksen lisääntymiseen lastensuojelussa kaltoinkohdeltuja kohtaan olivat mm. perinteisten sosiaalisten hierarkioiden hylkääminen, auktoriteettien uudelleenmäärittäminen, yksityisen elämän avautuminen julkisemmaksi, psykologian, psykiatrian ja psykoterapian popularisaatio ja leviäminen yhdistettynä feministisen diskurssin kasvuun. Emotionaalisen ja psykologisen traumatisoitumisen tunnustaminen (liittyen lapsuuden kaltoinkohteluun), ja uudet terapeutiset tekniikat, joilla kaltoinkohtelun uhreja voi auttaa, olivat lisäksi tieteellisiä murroksia, jotka edesauttoivat kaltoinkohtelun ymmärtämistä ja sen ennaltaehkäisemisen agenda.

Yksi ehkä tärkein murros lastensuojelun historiassa oli katolisen kirkon seksuaalisen hyväksikäytön kriisi, joka heikennytti perinteisten auktoriteettien asemaa. Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö kirkon kodeissa tuli ensin suureen julkisuuteen Pohjois-Amerikassa ja Irlannissa 1990-luvulla, ja Euroopassa vasta 2010-luvulla. Kansainvälisen yleisön huomio ja reaktiot olivat valtavia, ja valtioilta vaadittiin pikaisia toimia. Siihen mennessä rakenteellinen, laajamittainen lasten kaltoinkohtelu ei ollut yleisessä tietoisuudessa, vaikka sitä tapahtuikin, ja tapahtumaketju sai yleisön huolestumaan lapsien kohtelusta kaikissa instituutioissa.

Menneisyyselvityksissä esiin tullut silmitön syrjintä ja kaltoinkohtelu tiettyjä

ihmisryhmiä kohtaan on osa historiallista kehystä. Se että asioita korjataan 2000-luvulla Lapsen oikeuksien sopimuksen ja uusien käsitysten valossa on myös historian vääryyksistä ja vanhasta maailmankuvasta yhdessä kasvamisesta ja yhteiskunnan sortamien hyvittämisestä.

Esimerkiksi Norjassa 'huonoksi' katsotut lapset laitettiin laitoksiin ja erotettiin vanhemmistaan. Tähän kuuluivat muun muassa nomadit, matkustavat kansat sekä saksalaisille toisen

Kuva 2 - Elokuva Tanskan lastensuojelun historiasta

maailmansodan sotilaille syntyneet lapset. Saksalaisten sotilaiden lapset (joita oli n. 10,000-12,000) katsottiin jo syntymässään moraalisesti pilaantuneiksi (Swain & Sköld, 2015). Pohjoismaista juurikin Norjassa tehtiin ensimmäinen menneisyys selvitys vuonna 2001, josta muut Pohjoismaat ottivat sen jälkeen mallia.

Menneisyys selvitysten prosessit

Menneisyys selvitys prosessit ovat alkaneet kahdella tavalla – joko mediahuomion ja -skandaalien kautta, tai uhrien järjestäytymisen kautta (Sköld, 2016). Median kautta paljastuessa kaavana on yleensä ollut raju systemaattinen kaltoinkohtelu, jota on yritetty peitellä ehkä pitkäänkin, mutta joka on tullut julki.

Suomessa ja Ruotsissa prosessi alkoi dokumentin kautta – kummankin dokumentin nimi oli 'Varastettu lapsuus' (Suomi 2013 ja Ruotsi 2005). Tanskassa tehtiin vuonna 2016 *Der kommer en dag* -niminen elokuva laitoksesta nimeltä Godhavn, ja tätä laitosta myöhemmin tutkittiin. Lisäksi mm. Puolassa (2019), Italiassa (2007) ja Islannissa (2007) kaltoinkohtelua paljastavat dokumentit sysäsivät valtiot tutkimaan asiaa systemaattisemmin julkisuuden valossa.

Sveitsi on ollut poikkeuksellinen siinä mielessä, että maassa prosessi alkoi yhden henkilön aloitteesta. Lastensuojelussa kasvanut ja kaltoinkohdeltu henkilö, myöhemmin miljoonaomaisuuden tienannut Guido Fluri päätti omasta aloitteestaan kampanjoida lastensuojelussa varttuneiden ja kaltoinkohdeltujen puolesta ja aloitti oman vaikuttamisensa vallanpitäjiin ja hallitukseen.

Seuraavaksi maiden välisiä eroja menneisyys selvitysten ja hyvitysten suhteen on listattu taulukkoon. Painotan, että listaus ei ole kaiken kattava, ja enemmän selvityksiä, anteeksipyyntöjä ja hyvitystoimia on tehty.

2. Taulukko

Maa	Menneisyys- selvitykset	Väkivallan muodot	Mitä tutkittiin?	Anteeksi- pyyntö	Hyvitystoimet
Pohjoismaat					
Suomi	v. 2016 (1937–1983) ja Ahvenanmaa v. 2015 (1953–1971)	Kaikki	Laitokset, perhehoito, koulukodit	Kyllä, 2016 valtiolta	Yhdessä koettua - kiertue X-ketju-hanke (vertaistuki ja ryhmät, terapeuttiset toimintamuodot, osallisuus lastensuojeluun vaikuttamisessa)
Ruotsi	v. 2011 (1920–2000- luvut)	Kaikki	-Laitokset, perhehoito, koulukodit -Alkuperäis- kansojen kaltoinkohtelu	Kyllä, 2011 valtiolta	Rahallinen kompensaatio (250,000 SEK = n.27,000 €) joka myönnettiin vain 46%:lle hakijoista
Norja	Monta alueellista v. 2007 (1930–1980) v. 2005 (1954–1993) v. 2004 (1945–1980) v.2003 v.2001	Kaikki	-Valikoidut laitokset -Alkuperäis- kansojen kaltoinkohtelu	Kyllä, valtiolta ja kirkolta	Rahallinen kompensaatio

Maa	Menneisyys- selvitykset	Väkivallan muodot	Mitä tutkittiin?	Anteeksi- pyyntö	Hyvitystoimet
Tanska	v. 2014 (1945–1976) ja v. 2021 (1933–1980)	Kaikki	-Valikoidut laitokset -2021 uusi selvitys: kehitys-vammaisten ja psyykkisesti sairaitten lasten kohtelu	Kyllä, 2019 valtiolta	“Børns Vilkår” järjestö auttanut kaltoinkohdeltuja haastamaan Tanskan valtion oikeuteen ja saamaan rahallisia hyvityksiä. Heille maksettiin 300.000 kr. (=yli 40,000 €)
Islanti	Monta, joista ensimmäinen v. 2007 (yhdessä selvitykset kattavat vuodet 1947–1995)	Kaikki	-Valikoidut laitokset - Kirkon kodit	Kyllä, 2009 valtiolta	Rahallinen korvaus lähes kaikille (97 %) kyseisissä laitoksissa asuneille
Eurooppa					
Alanko- maat	v.2019 ja v.2011 (kirkko, 1945–2010)	Seksuaali- väkivalta	Perhehoito, laitokset, kirkon kodit	Kyllä, 2011 kirkolta ja valtiolta	Kirkolta rahallinen korvaus \$6,500 - \$130,000 Valtio kattoi osittain terapiakulut
Belgia	v.2010 (1960–1990)	Seksuaali- väkivalta	Kirkon kodit	Kyllä	Hyväksikäyttäjien pidätyksiä

Maa	Menneisyys- selvitykset	Väkivallan muodot	Mitä tutkittiin?	Anteeksi- pyyntö	Hyvitystoimet
Irlanti	v.2021 v.2009 (1936–1970) ja v.2000 (1914–2000)	Kaikki	Naisten instituutio, koulukodit, laitokset 'Mother & baby homes', Kirkon kodit	Kyllä, 1999	Rahallinen korvaus
Iso- Britannia	v.2017 (1922–1995)	Kaikki		Kyllä, alueellisesti erillisiä esim. kirkko- kunnilta	Maksettiin könttäsummia kaikille uhreille £7,500–100,000 (=n. 8,000– 117,000 €), myös puolisoille, jos hlö kuollut
<i>Englanti & Wales</i>	v.2021 v.2020 Kirkon selvitys v. 2019 (1960–2019)	Seksuaali- väkivalta	Laitokset, kirkon kodit	Kyllä	- Foorumi selviytyjille - Tarjotaan apua, että pääsee käsiksi omiin arkistotietoihin, autetaan laillisten proseduurien kanssa ja saamaan tuen, jota tarvitsee
<i>Pohjois- Irlanti</i>		Kaikki	Kirkon ja valtion kodit ja instituutiot	Kyllä, instituutioilta	

Maa	Menneisyys- selvitykset	Väkivallan muodot	Mitä tutkittiin?	Anteeksi- pyyntö	Hyvitystoimet
<i>Skotlanti</i>	Ainakin v.2020 ja v.2019	Kaikki	Perhehoito, laitokset	Kyllä, 2004 kirkolta, ministeriltä sekä hallitukselta. Lisäksi paikallisen tason anteeksi- pyyntöjä	- Scottish Future Pathways program tarjoaa henkilö- kohtaisesti räätälöityä apua -Rahallinen korvaus, terapeuttinen tuki, asianajopalvelut, apua omien virallisten papereiden saamiseen
Itävalta	v.2012	Kaikki	Kirkon kodit	Kyllä, 2010 kirkolta	Budjetti 8 milj. €, hyvitys sisälsi 23,000 tuntia terapiaa uhreille
Saksa	v.2011 Kirkon selvitys v.2018, (1946–2014) v. 1992	Seksuaali- väkivalta Kirkko: kaikki	Lastenkodit ja laitokset Kirkon kodit	Kyllä, 2018 kirkolta	Kirkolta: Rahallinen, max. 50 000 €/hlö, Terapia ja parisuhdeterapia kompensoidaan
	Uusin tulossa v.2024 (1949-)	Seksuaali- väkivalta	Laitokset, kirkot ja perhehoito +organisoitu seksuaali-väkivalta ja vammaisiin lapsiin kohdistuva		Valtiolta: Budjetti 120 milj. € Itseapuryhmä
Sveitsi	Kansallinen ja pienempiä			Kyllä, 2013 & 2016 valtiolta, 2010 kirkolta	Rahallinen, max. 25 000 CHF (=23 000 €) / uhri

Maa	Menneisyys- selvitykset	Väkivallan muodot	Mitä tutkittiin?	Anteeksi- pyyntö	Hyvitystoimet
-----	----------------------------	----------------------	---------------------	---------------------	---------------

Vertaistukea ja
itseapuprojekteja

Muut maat

Australia	Arviolta yli 80 selvitystä v.2012, v.2004 ja v.1997 (alkuperäis- kansa)	Kaikki	Alkuperäiskansa (koulukodit) Valtion ja kirkon kodit	Kyllä, 2008	Rahallinen korvaus
------------------	---	--------	---	----------------	--------------------

Uusi- Seelanti	v. 2020 kirkon kodit (1950–2019) v.2015 (1940–1992)	Kaikki	Sijaiskodit, laitokset, mielenterveys- laitokset, nuoriso- vankilat Alkuperäiskansa	Kyllä, 2021 kirkolta ja 2015 & 2017 valtiolta sekä henkilö- kohtaisia anteeksi- pyyntöjä	Rahallinen korvaus, henkilökohtaisesti räätälöity apu, 4-6 terapiakäyntiä kustannetaan
---------------------------	---	--------	---	--	--

Taulukkoon ei ole sisällytetty kaikkia maita, joissa on tehty selvityksiä. Yleisesti tarkastelusta on jätetty pois maat, joissa ei ole tehty valtion laajuisia selvityksiä, tai selvitykset ovat olleet hieman erityyppisiä. Nostan tässä kaksi mielenkiintoista esimerkkiä valtioista, joissa asiaa on lähestytty eri tavalla, ilman laajaa menneisyys selvitystä.

Listan ulkopuolelle jäi esimerkiksi Portugali, jossa on käyty yksittäisiä oikeustapauksia systemaattisesta hyväksikäytöstä, mutta jossa valtion tasolla ei ole reagoitu ongelmaan laajemmin.

Ranskassa puolestaan on tutkittu vain yksittäistä kolonialistista ilmiötä. Ranskan siirtomaasta, Réunion-saarelta vietiin 1960–1980-luvuilla lapsia Ranskaan ilman minkäänlaista suostumusta. Heidät sijoitettiin perheisiin, laitoksiin ja maatiloille, joissa heidän alkuperäinen kulttuurinsa ja kielensä pyrittiin pyyhkimään pois, ja joissa heitä fyysisesti ja psyykkisesti kaltoinkohdeltiin. Tätä ryhmää on aikuisiällä tutkittu, etenkin heidän psykologista hyvinvointiaan ja lapsuuden traumoja. Vuonna 2014 Ranskan hallitus myönsi vastuunsa ja väärintekonsa, ja määräsi tutkimuksen tehtäväksi (2016–2018).

3. Menneisyyselvitykset

Symbolinen ja poliittinen merkitys

Menneisyyselvitykset ovat tapa tuoda esiin voimattomien ja vaimennettujen ääniä, korjata rakenteellisia virheitä ja oppia yhdessä, hallituksina ja yhteiskuntina. Selvityksillä on rituaalinen, symbolinen ja pedagoginen ulottuvuus yhteiskunnassa. Ne ovat opettavaisia tapahtumia yhteiskunnille ja hallituksille, joiden avulla yhteiskunnan historia ja arvot avataan ja virheitä korjataan yhdessä julkisella areenalla (Wright, 2017). Ne voivat toimia moraalisisina rituaaleina tai symbolisina interventioina yhteiseen muistiin, tarjoten moraalisen korjaamisen mahdollisuutta. Ashforth (1990) kutsuu selvityksiä julkiseksi 'teatteriksi', jossa sosiaalisen kriisin tai skandaalin myötä uhrien kokemukset tunnustetaan ja tuodaan esiin sekä valtion auktoriteettinen asema palautetaan korjaavien toimien myötä. Selvityksissä määritellään uudestaan mitä yhteisesti ymmärrettynä tapahtui, ja kehitetään yhdessä sosiaalista tietoa kirjoittamalla historian narratiiveja uudestaan (Sköld, 2015). Kansanvälinen vertailu puolestaan saa aikaan yhä parempia prosesseja, auttaa liikkeen leviämistä ja oikeuden tapahtumista yhä laajemmin maailmassa.

Selvitysten funktio on kehittää lakeja ja käytäntöjä, löytää faktoja, identifioida vääryyksiä, ja löytää syyllisiä – tärkeimpänä kuitenkin on oppia menneestä, jottei kaltoinkohtelua enää tulevaisuudessa tapahdu (Wright, 2017). Lisäksi ne tuovat asian, joka on kollektiivisesti piilotettu ja unohdettu takaisin yhteiseen muistiin ja tietoisuuteen. Essentiaalisena mekanismina on pyrkimys vallan siirtämiseen voimattomille ja vaimennetuille. Selvitykset ovat etenkin merkityksellisiä yhteiskunnalle (mediayleisölle), uhreille itselleen ja heidän läheisilleen, sekä kouluille ja ammattilaisille, jotka työskentelevät lasten kanssa ja muissa vastuullisissa rooleissa.

Ihmisillä on lisäksi oikeus työstää omaa historiaansa, jos he ovat kokeneet traumaattisia tapahtumia, hyväksikäyttöä ja kaltoinkohtelua. Yhteiskunnalla on velvollisuus auttaa heitä tässä ja etsiä syyllisiä. (Sabine Andersen, saksalainen lapsuuden tutkija)

▲ Simonetta Sommaruga in discussion with some victims of the system Keystone

Kuva 2 – Lehtikuva Sveitsistä

3.1 Mitä on tutkittu?

Yksi tärkeä huomio on että perhehoitoa on tutkittu tähän asti vain Suomessa, Ruotsissa, Skotlannissa ja Hollannissa. Suomessa ja Ruotsissa selvisi, että perhehoidossa kaltoinkohtelu oli

mahdollisesti jopa pahempaa kuin laitoksissa. Siihen nähden tärkeä tutkimuksen osa-alue on jäänyt globaalisti pimentoon. Suomen ja Ruotsin selvitykset ovat poikkeuksellisia niiden kattavuudessa.

Väkivallan muodot

Suurin osa selvityksistä on tarkastellut kaikkia väkivallan muotoja instituutioissa. Kuitenkin monen selvityksen fokus on ollut erityisesti ja pelkästään seksuaalisessa väkivallassa. Esimerkiksi Alankomaiden, Australian ja Englannin & Walesin laajat kansalliset historiallisen kaltoinkohtelun selvitykset keskittyivät vain seksuaaliseen väkivaltaan. Suomessa ja Ruotsissa tutkittiin kaikkia väkivallan muotoja, ja haastateltavat saivat itse määrittää minkä teon he luokittelivat väkivallaksi.

Yksi vähemmän tutkittu väkivallan muoto on lääketieteellinen väkivalta. Monessa maassa esimerkiksi nuoria lastenkodissa asuneita naisia on pakotettu abortteihin tai sterilisaatioihin. Tanska oli yksi ensimmäinen maa, jossa tutkittiin vuonna 2010 syytöksiä, joissa väitettiin, että koulukodin lapsille tehtiin lääkekokeita (Godhavn Institute). Lisäksi ainakin Irlannissa lastenkodin lapsia valittiin ilman vanhempien suostumusta lääketieteellisiin kokeisiin koehenkilöiksi.

Vähemmistöt

Keitä selvityksissä on sitten haastateltu? Monissa maissa erityistä huomiota ei ole annettu vähemmistöryhmille, joihin kuitenkin tiedetään rakenteellisen syrjinnän kohdistuneen historiassa sekä nykypäivänä. Suomen menneisyys selvityksessä haluttiin ottaa romanit erityisesti mukaan, mutta heistä oli hankala saada tietoa. *”Tutkijat ottivat olemassa olevien kontaktien kautta yhteyttä eri romanitoimijoihin ja pyysivät levittämään tietoa hankkeesta ja sen tavoitteista. Romanihaastateltavia ei kuitenkaan tavoitettu siinä määrin kuin oli alun perin toive ja tavoite. Yhteydenottoja saatiin alle kymmeneltä romanitaustaiselta henkilöltä.”* (STM menneisyys selvitys). Tietoa saatiin enemminkin vapaamuotoisten keskustelujen, ei virallisten haastattelujen kautta, jotka auttoivat tutkijoita ymmärtämään heidän asemaansa sijaishuollossa.

STM:n selvityksessä saamelastaustaisia sijaishuollossa asuneita ei puolestaan huomioitu erityisesti.

Rodullista väkivaltaa ja syrjintää lastensuojelun historiassa ei ole kansainvälisesti yleisesti selvitetty vielä tarpeeksi. Muutamissa maissa, kuten Kanadassa, Australiassa, Ranskassa ja Belgiassa on kiinnitetty katse alkuperäiskansojen sorron ja kolonialististen rakenteiden uhrien asemaan – ml. lapsien pakkoviemistä perheiltään laitoksiin tai uusiin perheisiin ja kulttuurin tarkoituksellista poispyyhkimistä.

Esimerkiksi Belgiassa syntyneet tai Belgiaan viedyt tai muuttaneet *métis* (mixed race) lapset eivät 1940-1960-luvuilla saaneet virallista Belgian kansallisuutta. Jos lapsen valkoinen isä kuoli tai jätti perheen, lapsi pakotettiin asumaan kirkon tai valtion laitoksiin, eikä lapsen siirtomaasta kotoisin olevalla äidillä ollut mitään oikeuksia lapseen vanhempana. Lapsia vietiin Belgiaan Kongosta, Burundista ja Ruandasta, pois synnyinmaistaan ja kulttuuristaan, ja heidän kulttuurinen taustansa pyrittiin jopa tarkoituksella pyyhkimään pois. Tästä n. 60 vuotta myöhemmin vuonna 2017 Belgian kirkko ja vuonna 2019 Belgian valtio pyysivät anteeksi. Anteeksipyynnön jälkeen kuitenkin paljoa ei ole tapahtunut hyvittämisen eteen. Belgian historiallisen kaltoinkohtelun uhrit pyytävät valtiolta ja kirkolta nyt parempaa tukea ja reagointia, oikeuksia kansalaisuuteen, perheenyhdistäminen ja terapiaan.

Irlannissa rodullista syrjintää lastenkodeissa ja laitoksissa on tutkittu kansallisissa Ryan ja Murphy -selvityksissä. Lasten ihonväri on vaikuttanut merkittävästi lapsen todennäköisyyteen tulla adoptoiduksi tai jäädä kiertämään lastenkoteja koko lapsuutensa ajaksi. Murphy-selvitys vuodelta 2021 selvitti myös, että mixed race -lapsille ja vammaisille lapsille tehtiin lastenkodeissa lääketieteellisiä kokeita ilman heidän vanhempiensa suostumusta, ja kyseisiä lapsia valikoitiin kokeisiin ilman satunnaisotantaa. Valtio ei ole vielä pyytänyt tätä anteeksi.

Kanadassa puolestaan kolonialistista historiaa on tutkittu enemmän ja alkuperäiskansan kohtelun on myönnetty olleen valtava kansanmurha. Alkuperäiskansan lapsia erotettiin perheistään, sijoitettiin laitoksiin, joissa heitä hyväksikäytettiin, pahoinpideltiin, heitä rankaistiin oman kielensä käytöstä, ja he joutuivat elämään karuissa oloissa (Sköld & Swain 2015).

Isossa-Britanniassa on selvitetty myös Australiaan lähetettyjen lasten kohtaloita. Tämä oli osa Ison-Britannian köyhäinhoitoa, jossa köyhiä lapsia lähetettiin siirtomaihin, kuten Australiaan ja Kanadaan työvoimaksi. Tämä käytäntö ei ollut uniikkia vain Isolle-Britannialle, vaan sitä on tehty muissakin valtioissa, mutta näiden lasten kohtaloita ei ole tutkittu vielä tarpeeksi. Suomesta

Ruotsiin lähetetyt sotalapset ovat yksi esimerkki väliinputoajista. He eivät saaneet hyvityksiä Ruotsin eivätkä Suomen valtiolta kokemistaan kaltoinkohteluista. STM:n menneisysselvityksessä heitä kuitenkin haastateltiin ja he saivat kertoa kokemuksistaan.

Psyykkiset vaikutukset

Pitkittäistutkimuksia tai sellaisia selvityksiä, joissa selvitettäisiin lapsena sijaishuollossa kaltoinkohtelua kokeneitten aikuiselämän psyykkistä hyvinvointia ei ole tehty runsaasti. Aihe tulee enemmänkin esiin uutisjuttujen, dokumenttien, keskustelujen, aktivismin ynnä muiden epävirallisempien kanavien kautta. Esimerkiksi Belgiassa vuonna 2010 uutisoitiin kirkossa lapsiin kohdistuneen seksuaalisen hyväksikäytön johtaneen kuuteen itsemurhan yritykseen ja 13 itsemurhaan. Kaltoinkohtelun vakavuus tulee esille esimerkiksi selvinneiden tarinoista vertaisistaan, joista monet ovat riistäneet henkensä. Itsetuho ja addiktiot ovat myös paljon esillä näissä narratiiveissa. Seurantatutkimuksia on kuitenkin tehty sijoitettujen lasten elämänculusta, joissa käy ilmi että pelkkä sijoitushistoria nostaa monia psyykkisiä riskejä henkilön elämäncakaren aikana, vaikka kaltoinkohtelua ei olisi tapahtunutkaan.

Yksi haitallinen ilmiö on kaksinkertainen hylkääminen (dual neglect). Kun lapset yrittävät kertoa kaltoinkohteluista, heitä ei usein kuunnella. Kaltoinkohtelun ja sen aiheuttamien haittojen lisäksi lapset menettävät helposti uskonsa auktoriteetteihin, valtaapitäviin henkilöihin ja omaan valtioon.

X-ketjun avun piirissä olevat henkilöt ovat kertoneet kantavansa mukanaan ajatuksissaan, tunteissaan ja kehoissaan muistutuksia väkivallasta. Toipuminen voi olla erityisen hidasta, ja se vaatii perusturvallisuutta: on tarvetta omien asioiden tunnusteleamiseen turvallisen henkilön tai vertaisryhmän parissa.

Sijaishuollossa tapahtunutta kaltoinkohtelua ja väkivaltaa voi olla lievistä vakavaan muotoon. Sitä esiintyy jokaisessa sijaishuoltoapaikan muodoissa, perhehoidosta laitoksiin. Tekijöinä ovat vertaiset, biologiset lapset ja sijaishuoltoapaikan aikuiset, tutut henkilöt. Hoivasuhteessa tapahtuva kaltoinkohtelu ei ole tarkkarajainen tai yksittäinen trauma, vaan hyvin monimutkainen ja kompleksinen, jonka jälkeen lapsen, nuoren sekä aikuisen voimavarat voivat mennä olosuhteissa selviämiseen terveen kasvun ja kehityksen kustannuksella.

Moninkertainen traumatisoituminen eli kompleksinen traumatisoituminen tarkoittaa altistumista sietokyvyn ylittävälle kuormitukselle, joka on toistuvaa tai pitkäkestoista, sisältää vahingoittamista tai laiminlyöntiä hoitajien tai muiden lapsen hyvinvoinnista vastuussa olevien aikuisten taholta ja tapahtuu kehityksen kannalta haavoittavassa vaiheessa, esim. varhaislapsuudessa tai nuoruusiässä. Tavallisiin oireisiin kuuluu tunteiden säätelyyn, itsetuntoon ja ihmissuhteisiin liittyvät vaikeudet ja haasteet. Lapsuusiän kaltoinkohtelu altistaa myös fyysiselle sairastavuudelle.

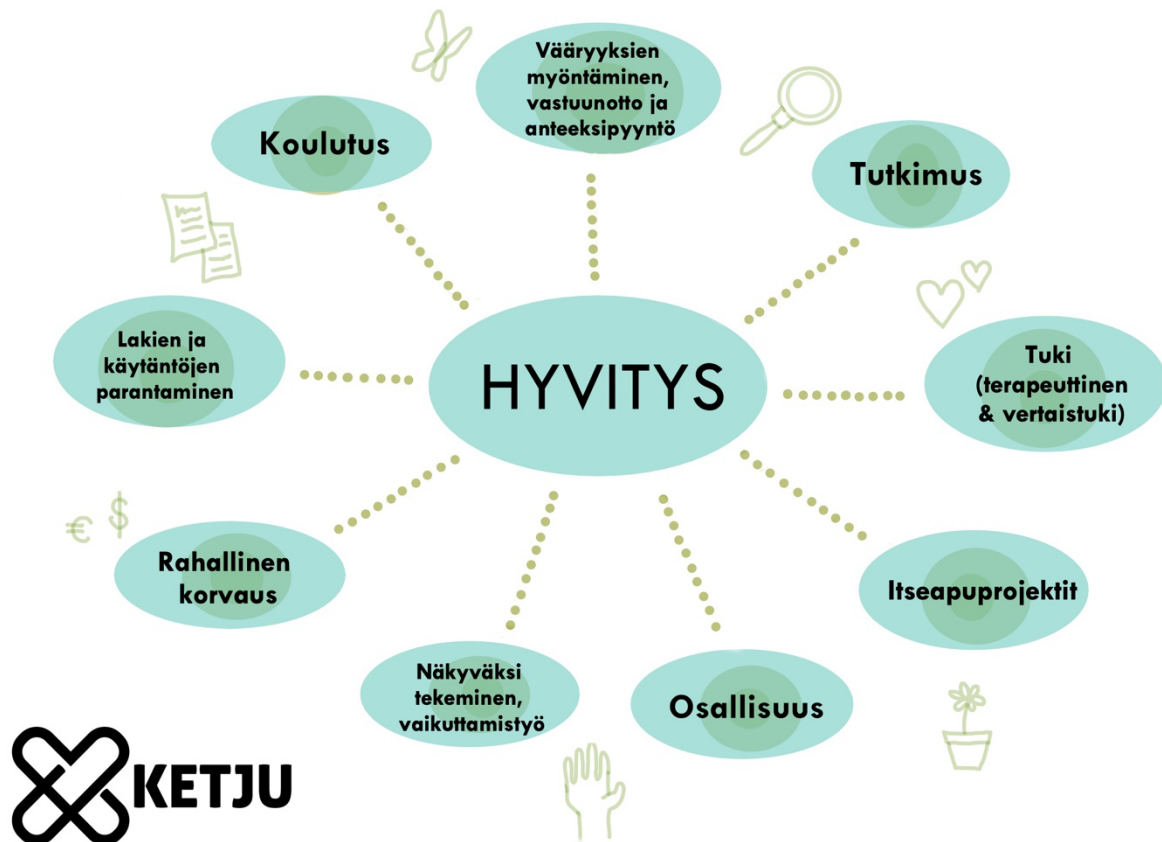
4. Hyvityksen ulottuvuudet

Hyvitys

Hyvitys, (englanniksi *redress*) tarkoittaa korjaamista tai oikaisemista usein oikeudellisessa mielessä. Se sisältää kaikki teot, prosessit ja tavat, joilla henkilöitä tai ryhmiä kohtaan tapahtuneita haittoja tai vääryyksiä kompensoidaan. Hyvityksen mekanismeja ovat kansalaisten oikeudenkäynnit (*civil litigations*) ja hyvitysohjelmat (*redress schemes*). Poliittisesti hyvitysohjelmat ovat kaikkein ristiriitaisimpia ja tuottavatkin yleisesti eniten skismaa (Sköld & Swain, 2015). Hyvitysohjelmat ovat kuitenkin potentiaalisesti nopeampia ja vähemmän työläitä keinoja kuin oikeudenkäynnit, mutta sen sijaan rahalliset korvaukset ovat niissä pienempiä. Usein hyvitysohjelmaan suostuttaessa luovutaan myös oikeuteen haasto-oikeudesta. Toisaalta hyvitysohjelmat ovat monipuolisempia kuin yksityiset oikeudenkäynnit – niihin kuuluu usein myös terapian korvaus tai muita elementtejä. Hyvitysohjelma on usein ainut mahdollinen tapa tuoda oikeutta tilanteissa, joissa todisteita ei välttämättä enää ole, rikoksesta on kulunut liian kauan aikaa, ja/tai syytetyt ovat menehtyneet eikä heitä voida näin ollen haastaa oikeuteen. (Daly, 2017).

Seuraavaan kaavioon on koottu kansainvälisen katsauksen pohjalta hyvityksen yhdeksän ulottuvuutta. Sen jälkeen ulottuvuuksia avataan yksittäisillä esimerkeillä ja kerrotaan millä perusteilla ne kuuluvat hyvitykseen.

HYVITYKSEN 9 ULOTTUVUUTTA

1 Kaavio - Hyvityksen ulottuvuudet

4.1 Vääröyksien myöntäminen, vastuunotto ja anteeksipyyntö

Anteeksipyyntöjä on tehty kaikissa tässä selvityksessä käsitellyissä maissa joko valtion tai kirkon taholta, riippuen siitä kumpi sijaishuoltoa järjesti ja kumpaa on tutkittu. Anteeksipyyntö ei kuitenkaan ole ollut itsestäänselvyys tai helppo prosessi varmaankaan missään valtiossa. Esimerkiksi Tanskassa pyydettiin anteeksi vasta vuonna 2019, viidentoista vuoden aktivismin jälkeen ja neljä vuotta menneisysselvityksen julkaisun jälkeen. Hallitukset väittivät, etteivät olleet vastuussa edellisten hallitusten toimista ja näin välttelivät vastuun ottamista lastensuojelussa aikaisemmin tehdyistä suurista virheistä. Tanskan media sekä menneisysselvityksen tekijät ehdottivat anteeksipyyntöä viralliselta tasolta. Sosiaaliministeriö kuitenkin kielsi, että mitään väärää ei sen ajan lakien ja tapojen mukaan ollut tapahtunut (Swain & Sköld 2015).

Marrus (2007) on määritellyt kokonaisen (*complete*) anteeksipyynnön vaatimukset, jotka ovat seuraavat; 1) myönnetään väärinkäytökset (ml. harmit joita syntyi), 2) otetaan vastuu tapahtuneesta, 3) ilmaistaan katumus harmista ja väärinkäytöksestä, sekä 4) sitoudutaan hyvitykseen ja siihen, että väärinkäytös ei toistu.

“The apology means everything. All we wanted was peace of mind,” yksi Tanskan kaltoinkohtelun uhri kertoi BBC:lle vuonna 2019 anteeksipyynnön jälkeen. Anteeksipyyntö ilman korjauksia tai korvauksia on kuitenkin vain sanoja. Kaltoinkohtelun uhrit ovat ilmaisseet, että mielekäs anteeksipyyntö tarkoittaa myös korjaavia toimia, sillä siihen kuuluu vastuunotto menneisyydestä ja vastuunkanto tulevaisuudessa (Sköld & Swain, 2015).

Suomen Anteeksipyyntötilaisuudessa v.2016 Niina Jääskeläinen kuvaili anteeksipyynnön merkitystä seuraavin sanoin; *”Rituaali, henkilökohtainen irtipäästämisen hetki”, ”Merkki siitä, että kärsimyksen aika on päättymässä”, ”Lupaus että tulevaisuudessa tehdään kaikki, jottei menneisyys toistu”, ja ”Uuden alku”*. Tilaisuus oli juhlallinen ja merkityksellinen, mutta se sai myös kritiikkiä ja oli monella tapaa ristiriitainen. Ruotsissa vastaava anteeksipyyntö näytettiin TV:ssä live-lähetyksessä ja kuningatar Silvia oli tilaisuudessa paikalla. Myös Suomessa tilaisuus esitettiin suorana lähetysenä ja se on edelleenkin katsottavissa Ylen Areenassa.

Anteeksipyyntöä voidaan helposti vältellä, peläten korvauspyyntöjä ja vastuunottamisesta koituvaa hintalappua. Esimerkiksi Belgiassa Katolisen kirkon vanhempi piispa myönsi, että kirkko ei pyytänyt anteeksi jo paljastunutta laajaa lasten hyväksikäyttöä, sillä se arvioi, että virallinen anteeksipyyntö olisi johtanut valtavaan määrään hyvityspyyntöjä jotka olisivat maksaneet kirkolle paljon.

4.2 Tutkimus

Yksi hyvityksen ulottuvuus on tutkia hyvin ja tieteellisesti, mitä on tapahtunut ja miten kaltoinkohtelua voidaan tulevaisuudessa estää tapahtuvan. Tieteelliseen tutkimukseen sitoutuminen on osoitus siitä, että halutaan aidosti tietää mitä tapahtui, ja kuulla todistajien tarinoita. Menneisyys selvitykset itsessään ovat siis tärkeä osa hyvitystä, ja yksi ensimmäisistä askelista hyvityksen polulla. Niiden lisäksi tarvitaan jatkuvaa tutkimusta siitä, onko

kaltoinkohtelu sijaishuollossa vähentynyt, mitkä tekijät mahdollistavat kaltoinkohtelun ja miten sitä voidaan ennaltaehkäistä.

Kansallisella lapsistrategialla pyritään luomaan lapsi- ja perhemyönteinen, lapsen oikeuksia kunnioittava Suomi. Strategia perustuu lasten, nuorten ja perheiden asemaa koskevaan tietopohjaan sekä Suomen perus- ja ihmisoikeusvelvoitteisiin. Kunkin hallituksen tehtävänä on laatia ja toteuttaa tarkempi toimeenpanosuunnitelma strategian linjausten edistämiseksi hallituskaudellaan. Strategian ensimmäisestä toimeenpanosuunnitelmasta, jota toteutetaan pääministeri Marinin hallituksen hallituskauden ajan, tehtiin periaatepäätös valtioneuvoston yleisistunnossa 7.10.2021. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163541>

Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelmaan on laadittu 30 toimenpidettä, joista yksi (toimenpide no 8) keskittyy ajantasaisen selvitystyöhön sijaishuollossa tapahtuvaan kaltoinkohteluun ja trauma- ja väkivaltatietoisien sijaishuollon mallintamiseen. Vuoden 2022 aikana Pesäpuu ry ja Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos selvittävät olemassa olevien aineistojen pohjalta sijaishuollon lähimenneisyydessä ja nykyhetkessä tapahtuvaa kaltoinkohtelua sekä mallintavat käytännönläheistä ja päivittäiseen toimintaan soveltuvaa tietoa ja materiaalia trauma- ja väkivaltatietoisuudesta.

4.3 Rahallinen korvaus

Rahallisia korvauksia on myönnetty monessa valtiossa menneisyyselvitysten seurauksena.

Suomessa poikkeuksellisesti uhreille ei ole myönnetty korvauksia. Mikään summa ei voi korvata lapsuudessa koettuja vääryyksiä eikä koetulle ole hintalappua, mutta rahallinen korvaus valtiolta voi auttaa esimerkiksi tilanteessa, jossa kaltoinkohtelu on jättänyt kaltoinkohdellun henkilön työkyvyttömäksi. Monet selviytyjät ovat alleviivanneet, että tärkein apu on tuki ja aito välittäminen. Seuraavaksi esitellään yksityiskohtaisemmin eri maiden rahallisten korvausten myöntämisen prosesseja.

Norjan valtio myönsi tuhansia euroja henkilöille, jotka joutuivat kokemaan väkivaltaa tai kaltoinkohtelua lastensuojelulaitoksissa. Norjassa hyvityksestä vastasivat alueelliset hallinnot, joten alueiden hyvitysohjelmat poikkesivat toisistaan. Niissä hyvitykset vaihtelivat 30,000–100,000 € välillä. Yhteensä hyvitysten budjetti oli 260 miljoonaa euroa ja kompensatioita sai

yhteensä noin 4,000 henkilöä. Hyvitysprosessiin kuului oman elämäntarinansa kertominen ja joidenkin todisteiden antaminen, jotta kaltoinkohtelun todennäköisyys voitiin todeta. Osa uhreista koki todisteiden antamisen vaikeana, loukkaavana, tai jopa mahdottomana tehtävänä (Swain & Sköld, 2015).

Ruotsissa vain 46 % korvauksen hakijoista sai hakemaansa rahallista korvausta valtiollisesta hyvityksestä. Uhrien tilanteita arvioitiin jopa tunkeutuvan yksityiskohtaisesti, heidän tuli toimittaa paljon todisteita ja haastattelut olivat uhreille potentiaalisesti uudelleen traumatisoivia. Lisäksi hyvitysprosessi oli hidas, ja kaikille hyvityksen saaneille myönnettiin yksityiskohtien syynäämisen jälkeen kaltoinkohtelun vakavuudesta riippumatta sama summa, n. 27,000 €.

Islannissa 97 % korvausta hakeneista sai korvauksen. Tämä korvaus koski kuitenkin vain tiettyjä laitoksia, joissa kaltoinkohtelua oli todettu, ja muissa laitoksissa tai perhehoidossa kaltoinkohtelua kokeneet jäivät siis tämän hyvitysohjelman ulkopuolelle.

Skotlannin ohjelmaan kuului mahdollisuus hakea 10,000 punnan korvausta, tai osallistua yksityiskohtaisempaan tutkintaan, jonka perusteella oli mahdollista saada jopa 80,000 punnan korvaus riippuen kaltoinkohtelusta.

Irlannissa kaikki henkilöt, jotka olivat olleet sijoitettuna tietyssä laitoksessa, jossa kaltoinkohtelun tiedettiin tapahtuneen, saivat korvauksena vähintään 11,500 €. Mitä pidempään heidän sijoituksensa kesti, sitä enemmän he saivat korvausta (maksimissaan 40,000 €). Laitoksessa tapahtuneesta pakkotyöstä johtuvista vammoista maksettiin lisäkorvauksia, maksimissaan 60,000 €. Sijoitetut henkilöt saivat myös täyden eläkkeen täytettyään 66.

Belgiassa kirkon hyväksikäyttäjät laitettiin maksamaan korvauksia uhreilleen, ja tämä on mahdollisesti ollut käytäntönä muissakin maissa.

Australiassa hyvitysohjelma otti huomioon kaltoinkohtelun vakavuuden ja luokitteli ne neljään luokkaan, joissa otettiin huomioon mm. kaltoinkohtelukertojen määrä, niistä koituvan harmin vakavuus, toipumisajan pituus sekä henkilön ikä pahoinpitelyn aikana. Tämä luokittelu auttoi päättämään lopullisen hyvityssumman.

Sveitsissä kaikki hakijat saivat 25,000 CHF, mitä varten heidän tuli toimittaa jotain todisteita sijoituksesta ja muita tietoja. Heidän ei tarvinnut todistaa uhriksi joutumista, mutta se tuli tehdä

tarpeeksi uskottavaksi. Hakemuksen jälkeen hyvityspäätöstä tekevä viranomais soitti henkilökohtaisesti uhreille, ja he saivat itse kertoa lisää. Tämä todettiin hyväksi ja toimivaksi käytännöksi. Hylkäävästä päätöksestä sai myös valittaa. Lisäksi Sveitsin hyvitysohjelmalle ei asetettu aikarajoitetta, vaan hyvitystä saa hakea missä vaiheessa elämäänsä tahansa.

On vaikea tehtävä määrittää perusteita sille, kuinka paljon rahaa kenellekin tulisi myöntää ja miksi. Hyvitysmetodien kansainvälisellä vertailulla voidaan löytää eri menetelmien vahvuudet ja heikkoudet. Mitä enemmän tekijöitä hyvityssumman määrittämisessä otetaan huomioon, sitä pidempiä, hintavampia ja psykologisesti kuormittavampia prosessit yleisesti ovat. Toisaalta, jos kaikki hakijat saavat saman hyvityssumman voidaan miettiä, onko se eettisesti oikeudenmukaista. (Winter, 2021).

4.4 Lakien ja käytäntöjen parantaminen

Jokaisella valtiolla on omanlaiset oikeusjärjestelmät, joten oikeudelliset prosessit ja hyvitykset toimivat jokaisessa valtiossa eri tavoin. Oikeuden toteutumisen haasteita tuottavat usein seuraavat asiat; kaltoinkohtelun tekijät ovat jo menehtyneet, rikokset ovat vanhentuneet tai rikoksen määritelmä on muuttunut ajan myötä.

Yleisesti menneisysselvitykset ja skandaalit ovat kaikissa maissa johtaneet muutoksiin lastensuojelulaeissa ja lastensuojelun käytännöissä. Usein etenkin yhden katastrofaalisen tapauksen johdosta lakeja halutaan nopeasti muuttaa. Esimerkiksi Portugalissa rikosten vanhentumisen aikarajaa päätettiin nostaa heti yksittäisen mediahuomiota saaneen hyväksikäyttötapauksen jälkeen. Uudessa-Seelannissa puolestaan aloitettiin heti menneisysselvityksen jälkeen kolmen vuoden lastensuojelun uudistusohjelma ja luotiin uusi lastensuojelumalli.

Australian Royal Commission Inquiry vuodelta 2017 löysi, että uhreilla menee keskimäärin 33 vuotta kertoa hyväksikäytöstä (otos 4445 hlöä). Rikokset voivat vanhentua todella nopeasti verrattuna siihen, kuinka suuren trauman ja häpeän kaltoinkohtelu tai hyväksikäyttö lapseen jättää. Asian käsittely, siitä kenellekään puhuminen, saati sitten poliisille tai oikeuteen vieminen vaativat runsaasti aikaa ja tukea.

Esimerkiksi Espanjassa saatiin lobbauksen myötä lapsiin kohdistuvien rikosten vanhentumisten ikärajoja nostettua. Vasta kun uhri on 40 tai vakavimmissa tapauksissa 55-vuotias, syyllistä ei voi enää haastaa oikeuteen. Espanjassa lakiin saatiin myös kirjattua *'duty to report'*, joka tekee henkilöstä velvollisen raportoimaan näkemästään väkivallasta lapsia kohtaan, tai siihen viittaavista merkeistä. Espanjassa luotiin myös erikoistuneita tuomioistuimia (*specialized courts*), jotka koulutettiin lapsiin ja nuoriin kohdistuviin hyväksikäyttötapauksiin erikoistuviksi. Espanja pyrkii myös saamaan uhreille *'positive discrimination'* statuksen, johon kuuluu varattuja paikkoja yliopistoissa, sillä uhrit jättävät helpommin koulun kesken traumojen takia, ja että he saisivat valtion työpaikkoja helpommin. Espanjassa tällaiset etuoikeudet on annettu muillekin haavoittuville ryhmille.

4.5 Tuki (terapeuttinen ja vertaistuki)

Monessa maassa, esim. Skotlannissa ja Espanjassa valtio korvaa kaltoinkohtelun uhreille terapeuttisen tuen. Saksassa uhreille korvataan parisuhdeterapia, jos he sitä haluavat. Lisäksi ainakin Sveitsissä, Saksassa ja Englannissa Suomen lisäksi järjestetään vertaistukea – foorumeita tai muita kaltoinkohtelua kokeneitten keskinäisiä kohtaamisia. Esimerkiksi Sveitsissä järjestetään *'storytelling bistroja'*, jotka toimivat kuten X-ketjun Kohtaamisen foorumit. Henkilöt tapaavat toisiaan vertaistuen hengessä ja mukana on ammattilainen tukemassa tapaamista.

Skotlannissa puolestaan järjestetään ystävyystoimintaa, naisille ja miehille omia tukiryhmiä, taideterapiaa sekä kirjoitusryhmiä. Tuen muodot voivat siis olla hyvin monipuolisia!

4.6 Itseapuprojektit

Itseapuprojekteja löytyi myös muutamasta maasta. Ne ovat tärkeä hyvityksen ulottuvuus siksi, että ne tukevat omille jaloille pääsyä. Itseapuprojektit auttavat kaltoinkohtelun uhreja toimijuuden lisäämisessä.

Esimerkiksi Sveitsissä kaltoinkohtelun uhrit ja heidän läheisensä voivat suunnitella ja toteuttaa yhdessä itseapuprojekteja, joita valtio rahoittaa. Projekteihin saa ottaa mukaan myös

ammattilaisia, jotka mahdollistavat toiminnan. Tähän asti jo 12 projektia on toteutettu, ja budjetti on ollut 2,3 milj. CHF (noin 2 milj. €). He ovat toteuttaneet mm. näytelmän, taidenäyttelyn, sekä projektin, jossa uhreista luotiin muotokuvia ja heidän kertomuksiaan kirjattiin ylös, jotta heidän tarinansa ja viestinsä säilyvät seuraaville sukupolville.

X-ketjun yksi erityinen itseapuprojekti on vuonna 2022 valmistuva, vertaiskehitetty Elämäntarinakirja. *Elämänmittaisella matkalla* -elämäntarinakirja on tarkoitettu sijaishuollossa kasvaneille oman minäkuvansa ja elämäntarinansa vahvistamisen tueksi. Se soveltuu myös muille henkilöille, joilla on tarvetta käsitellä menneisyyttään, nykyisyyttään ja tulevaisuuttaan. Kirjan avulla on mahdollista käsitellä lapsuudessa ja lastensuojelun sijaishuollossa tapahtunutta kaltoinkohtelua ja väkivaltaa, ja se sisältää runsaasti yhdessä tai yksin mietittäviä tehtäviä liittyen omaan elämäntarinaan ja minäkuvaan.

4.7 Koulutus

Koulutukseen kuuluu aktiivinen vaikuttaminen siihen, ettei historiassa tapahtuneet kaltoinkohtelut tulevaisuudessa enää toistuisi. Esimerkiksi Sveitsissä menneisyys selvityksestä selvinneitä asioita halutaan hyödyntää luennoilla, kirjoissa sekä opetusmateriaaleissa, jotta selvitystä voidaan parhaalla mahdollisella tavalla hyödyntää käytännössä. X-ketju on ollut aktiivinen kouluttaja Suomessa väkivallattoman sijaishuollon puolesta. Kirkoissa puolestaan etenkin Pohjoismaissa ja Iso-Britanniassa on hyväksikäyttökandaalien jälkeen aloitettu parempi kouluttaminen ja valistus kirkon työssä. Koulutus on erittäin tärkeä ja ylläpidettävä hyvityksen muoto jolla taataan, että kaltoinkohtelu vähentyy ja menneisyyden virheistä opitaan.

4.8 Näkyväksi tekeminen, vaikuttamistyö

Menneisyys selvitykset itsessään tekevät kaltoinkohtelun uhreja näkyviksi – ne kirjoittavat historiaa uusiksi tuomalla sorrettujen äänen kuuluviin ja heidän tarinansa näkyviin. Tätä tekevät myös monet dokumentit, elokuvat ja taideprojektit. Näkyväksi tekeminen ei tarkoita pelkästään yksilöitä ja heidän tarinoitaan, se tarkoittaa myös laajempaa ilmiötä.

Sveitsissä on luotu uhrien muistamisen symboleita, ja historiasta pyritään puhumaan uudella tavalla opettamalla lastensuojelun erilaisista tarinoista enemmän. Menneisyys selvitys innoitti myös uusia kirjoja ja elokuvia aiheesta. Sen sijaan että Sveitsin lastensuojelun historian pimeää puolta ei myönnettäisi tai siitä vaiettaisiin, se on otettu uudella näkyvämmällä tavalla mukaan Sveitsin historiaan. Tanskassa menneisyys selvityksen toteuttanut museo loi puolestaan pysyvän näyttelyn selvityksestä, uhrien tarinoista sekä todisteista. Näyttelyyn liittyy tietoa ja tarinoita lastenkodeista, sekä *'Wall of thoughts'* johon vierailijat saavat kirjoittaa ajatuksiaan aiheesta, liittyen etenkin oikeudenmukaisuuteen ja anteeksipyyttämiseen. Saksassa myös kaltoinkohtelun uhreista ja heidän tarinoistansa ollaan luomassa kuva-arkisto, joka halutaan integroida yhteiseen muistamiseen.

On hyvä kuitenkin muistaa, että vaikka uhrien tarinoiden esiintuominen voi olla voimauttavaa, se sisältää myös riskinsä. Se lisää heidän haavoittuvuuttaan, uudelleen traumatisoitumisen riskiä, ja voi heikentää omistajuutta omista elämäntarinoistaan (Swain & Sköld, 2015). Sen takia tärkeintä on tuoda ensisijaisesti ilmiötä esiin, ja kiinnittää huomiota siihen, miten elämäntarinoita kirjataan ylös, missä ja miten niitä julkaistaan, ja että tarinoiden kertojilla on valta päättää näistä asioista.

4.9 Osallisuus

Osallisuus tarkoittaa sitä, että kaltoinkohtelun uhreille annetaan rooli vaikuttaa yhteiskuntaan ja politiikkaan kokemusasiantuntijoina. Kansainvälisesti erityisen hienoa oli esimerkiksi Pohjois-Irlannin, Sveitsin ja Australian osallistavat tavat toimia menneisyys selvitysten jälkeen. Näissä maissa koottiin kaltoinkohtelua kokeneista henkilöistä ryhmät, jotka saivat olla vaikuttamassa siihen, millainen hyvitys toteutettiin ja millaisia käytännön muutoksia lastensuojeluun tulisi tehdä. Pohjois-Irlannissa kaltoinkohtelua kokeneet pääsivät keskeiseen rooliin kehittämään hyvitys järjestelmää, antaen suosituksensa päätöksentekijöille. Saksassa on lisäksi tekeillä uusi selvitys, jossa uhrin saavat kertoa suoraan, miten muuttaisivat lakeja ja käytäntöjä sekä esittää pyyntöjä päätöksentekijöille. Tällainen menettely lisää heidän kokemaansa osallisuutta ja arvostusta.

Suomessa X-ketju on ottanut kokemusasiantuntijat mukaan hankkeen suunnitteluun, toteuttamiseen ja aktiivisesti kuullut ja osallistanut heitä kaikessa toiminnassaan.

Hyvityksen ulottuvuudet yhdessä

Muutamissa maissa järjestöt tai valtiot tarjoavat yksilöllisesti räätälöityjä tuki- tai hyvityspaketteja, joissa yhdistellään monia hyvityksen elementtejä. Tuki- ja hyvityspalveluiden tulisi olla tiettyssä mielessä henkilökohtaisia, jotta kaltoinkohtelun uhri saa yksilöllisesti hänen tarvitsemaansa ja haluavaansa tukea.

Esimerkiksi Skotlannissa *In care Survivors Service* tarjoaa laajasti tukea; terapiaa, tukea käytännönasioiden hoitamisessa, ystävyystoimintaa, naisten ja miesten erillisiä tukiryhmiä, taideterapiaa, kirjoitusryhmiä, sekä kirjastopalveluita, jossa on yhteiseen aiheeseen liittyviä resursseja. Lisäksi kaltoinkohtelun uhreja tuetaan rahallisesti ja pääsyssä omiin virallisiin papereihinsa. Australiassa puolestaan on pystyssä *Find & Connect* -palvelu. Sivustolta löytää historiallisia tietoja lastenkodeista, tietoa tukiryhmistä ja apua tarjoavista paikoista, sekä saa tukea omiin tietoihinsa pääsyssä. Palvelun tarkoitus on myös tulevaisuudessa tukea sijaishuollossa eläneiden oman elämäntarinan muodostumista parantamalla lastensuojelua koskevan tiedon säilyttämistä.

Sveitsin hyvitysohjelma sisälsi puolestaan kaikki seuraavat elementit; Väärinkäytökset tunnustetaan yksilöllisesti, hyvityssumma 25,000 CHF tarjotaan jokaiselle uhrille, omat tiedostot tehdään helposti saataviksi, pääsy terapiaan ja muihin tukimuotoihin taataan, uhrien ja historian muistoksi luodaan symboleita, akateeminen tutkimus aiheesta jatkuu, ja hallituksen tukemat itseapuprojektit kustannetaan uhreille ja heidän läheisilleen.

Ongelmakohdat

Seuraavaksi listaan yleisiä ongelmia, joita esiintyi yleisesti sekä menneisysselvityksiin että hyvitysohjelmiin liittyen kansainvälisellä mittakaavalla.

1. Hankaluudet määritellä rahallisten korvausten standardit

Yksi ongelma rahallisten korvausten standardeissa liittyy korkeisiin vs. matalampiin standardeihin todisteiden pyynnössä. Korkeilla standardeilla tarkoitetaan sitä, että hyvitystä pyytävät henkilöt joutuvat antamaan paljon todisteita kaltoinkohtelustaan, ja matalammilla standardeilla tarkoitetaan sitä, että hyväksytään 'huonompilaatuisia' todisteita, ja että hyvityksiä myönnetään pienemmällä kynnyksellä. Matalammat standardit voivat vaarantaa hyvitysohjelman uskottavuuden tai tinkimättömyyden, ja korkeammat standardit voivat puolestaan karsia valideja hyvityspyyntöjä pois. Jos kriteerit ovat korkeat, vaarana on, että hakijat joutuvat kulkemaan monimutkaisen polun erilaisiin kriteereihin vastatakseen, joissa heiltä odotetaan tietynlaista uskottavuutta ja mielentilaa, oikeanlaista tarinankerrontaa ja pystyvyyttä sanoittaa kokemaansa.

Lisäksi on yleisempää, että hyvityspyyntöjä tulee enemmän suurista laitoksista, sillä niissä tietoja pidetään paremmin tallessa ja tietoja kirjataan mahdollisesti enemmän kuin esimerkiksi sijaisperheissä. Sijaisperheessä asuneella ei hyvitystä hakiessa välttämättä ole etuna muita samassa tilanteessa asuneita kohtalontovereita, jotka tukevat hyvityspyyntöä todistamalla, että kaltoinkohtelua on sijaishuoltopaikassa tapahtunut, ja tämä asettaa hakijat helposti epätasa-arvoiseen asemaan.

Yksi suuri haaste on lisäksi määrittää korvaussumma, ja millä perusteella se vaihtelee vai onko se kaikille sama. Yleisesti kaltoinkohtelun uhrien toiveena on ollut, että hyvityksen summan tulisi reflektoida kaltoinkohtelusta aiheutuneen haitan vakavuutta.

2. Selvitysten ja anteeksipyyntöjen poliittiset kipukohdat

Toisena suurena haasteena asian sensitiivisyyden takia on selvitysten ja hyvitysten kipeä poliittinen ulottuvuus. Historian virheiden myöntäminen ja nykyhetkessä siitä vastuunottaminen on usein politiikoille vaikea paikka. Poliitiikka on lähinnä tulevaisuuteen katsovaa, ja menneisyyttä hyvittäviä tekoja tehdään vähemmän. Tanskassa esimerkiksi vastuuta suostuttiin ottamaan vasta 15 vuoden aktivismin jälkeen, sillä hallitukset kielsivät olleensa vastuussa edellisten hallitusten toimista. Virheitä voidaan myös myöntää ja sanoittaa, mutta muutoksiin ei välttämättä käytännössä sitouduta. Vaikka luvataan huolehtia tietyn ihmisryhmän oikeuksista, pyritäänkö oikeasti pysyvään muutokseen?

Lasten kaltoinkohtelu on ollut pitkään tabu – asia, josta ei julkisesti haluta puhua. Asiasta on julkisesti helpompi vaieta. Suurin skisma liittyy kuitenkin rahallisiin korvauksiin. Usein keskustelussa käytetään argumenttia, jolla vedotaan siihen, että muutkin ryhmät voisivat tällä perusteella alkaa vaatia korvauksia kokemistaan historiallisista vääryyksistä. Esimerkiksi Ruotsissa hyvitysten yhteydessä laadittiin erityislaki, jotta hyvitysten myöntäminen rajoittuisi vain lastensuojelussa kaltoinkohtelua tietyllä aikakaudella kokeneisiin.

3. Perhehoito sokeana pisteenä

Perhehoidossa tapahtunutta kaltoinkohtelua on tutkittu vain muutamassa maassa, vaikka perhehoidossa on potentiaalisesti tapahtunut enemmän kaltoinkohtelua kuin laitoksissa. Perhehoitoa on yleisesti vaikeampi tutkia, sillä perheisiin halutaan puuttua korkeammalla kynnyksellä kuin laitosten toimintaan ja yleisesti halutaan ajatella, että perheet ovat turvallisia ympäristöjä, joissa kaltoinkohtelua ei tapahdu. Suomi on ollut edistyksellinen päättäessään selvittää kansallisella tasolla myös perhehoidossa tapahtunutta kaltoinkohtelua.

Tästä haasteesta voidaan nostaa esimerkiksi Skotlannissa pääministerin anteeksipyyntöpuhe, jossa ei tehty yhtäkään viittausta perhehoidossa tapahtuneeseen kaltoinkohteluun, vaikka sitä todisteiden mukaan oli tapahtunut paljon.

4. Hankkeiden lyhytaikaisuus

Neljäntenä haasteena on hankkeiden ja kampanjoiden lopahtaminen. Ruotsissa ei esimerkiksi tällä hetkellä enää toimi lastensuojelun uhreja edustavia järjestöjä. Järjestöt toimivat vain korvausten aikana ja niiden ympärillä, minkä jälkeen ne helposti lopahtavat. Suomessakin X-ketjun rahoitus loppui vuonna 2022 ja hankkeen toiminta keskeytyi. Lapsuudessa kaltoinkohtelua kokeneet tarvitsevat kuitenkin pitkäaikaista, ennustettavissa olevaa tukea, eikä haittoja saada korvattua tai parannettua monen kohdalla vain parissa vuodessa.

5. Saavutettavuuden hankaluudet

Viides haaste hyvitysohjelmissa on saavuttaa kaikki kaltoinkohtelua kokeneet korvauksen ja hyvityksen piiriin. Suomessa esimerkiksi menneisysselvitys saavutti yli 300 henkilöä, mutta he kaikki eivät välttämättä tavoittaneet apua ja tukea tarjoavia palveluita, kuten X-ketjua. Norjassa puolestaan tehtiin erillisiä maakunnallisia selvityksiä, ja myös maakunnallisia korvausohjelmia, jotka toimivat eri aikaan. Tämä osoittautui ongelmaksi henkilöille, jotka olivat muuttaneet maakunnasta toiseen, ja he saattoivat siksi jäädä ilman oikeutta osallistua hyvitysohjelmiin. Usein vaikeaksi tekee sen, että kaltoinkohtelua kokeneet joutuvat itse ottamaan ensimmäisen askeleen ja ilmoittautumaan mukaan selvitykseen tai ottamaan yhteyttä tukea tarjoaviin palveluihin. Kaltoinkohtelusta on myös vaikea puhua. Kokemukset ovat osoittaneet, että kaltoinkohdellut henkilöt ovat kertoneet kokemuksistaan ensimmäistä kertaa vasta menneisysselvityksen haastattelussa tai X-ketju-hankkeen Kohtaamisen foorumissa.

Onnistumiset

Tässä kappaleessa listataan kansainvälisellä mittakaavalla huomionarvoisia onnistumisia, valopilkkuja, jotka erottuivat selvitystä tehdessäni edukseen, tai jotka ovat yleisemmällä tasolla mainitsemisen arvoisia.

1. Asia on tullut yleiseen tietoisuuteen ja päätöksentekoon

Väkivaltatietoisuus, lasten äänen vahvistaminen lastensuojelussa (ml. Lapsistrategia) ovat esimerkkejä siitä, kuinka Suomessa lastensuojelussa tapahtuva kaltoinkohtelu on otettu suuremmin agendalle, ja sitä pyritään aktiivisesti ehkäisemään uusin ja paremmin keinoin. Monessa muussa maassa tehdyt edistykset ja toimet menneisysselvitysten jälkeen osoittavat myös suuremman mittakaavan muutosta parempaan suuntaan.

2. Osallisuuden malliesimerkit

Pohjois-Irlannissa menneisysselvityksen jälkeen muodostettiin asiantuntijoiden paneeli päättämään hyvityksestä, johon otettiin mukaan mm. lastensuojelussa kaltoinkohtelua kokeneita kokemusasiantuntijoita, asiaan vihkiytyneitä aktivistiryhmän edustajia, tutkijoita ja lain

asiantuntijoita. Paneeli antoi ohjeistuksia päätöksentekijöille ja hyvitysohjelman toteutukselle ja siinä kokemusasiantuntijat saivat keskeisen roolin päätöksenteossa.

Australiassa on pyritty monissa eri tilaisuuksissa ottamaan kokemusasiantuntijat mukaan päätöksentekoon, jopa pyrkimällä kokemusasiantuntijavetoiseen toimintamalliin. Näin toimittiin, kun muodostettiin kansallisen anteeksipyynnön ja kansallisen hyvitysjärjestelmän työryhmät. Australia on omalla tavallaan edelläkävijä myös siinä mielessä, että maassa on tehty tähän mennessä jo yli 80 menneisyys selvitystä.

Saksa on ottanut osallisuuden myös vahvasti mukaan uuteen selvitykseensä, jossa he antavat kokemusasiantuntijoiden kertoa suoraan jo selvitystä tehtäessä, miten he muuttaisivat lakeja ja käytäntöjä, ja näin esittää pyyntöjä päätöksentekijöille.

Sveitsissä päädyttiin kattavaan hyvitysohjelmaan oikeusministerin nimettyä kaltoinkohtelun uhreille erityisen edustajan, joka kokosi päättävän pyöreän pöydän koostuen yhtä monesta viranomaisten edustajista kuin uhreista tai uhrien edustajista. Pyöreä pöytä laati raportin ja ehdotukset poliittisista toimista, ja antoi ne Sveitsin oikeusministeriölle.

3. Euroopan laajuinen oikeusaloite hyvityksestä

Suurena onnistumisena voidaan myös katsoa hiljattain vuonna 2021 käynnistettyä Euroopan neuvostolle vietyä Sveitsissä laadittua kansalaisaloitetta, joka pyytää oikeutta lapsuudessaan institutionaalista kaltoinkohtelua kokeneille henkilöille. Aloitteen laitoi liikkeelle Sveitsissä muutenkin laajasti institutionaalista kaltoinkohtelua kokeneiden oikeuksia edistänyt Guido Fluri, ja Pesäpuun X-ketju pääsi osallistumaan oikeusaloitteen allekirjoittamisen ympärille luotuun ja ensimmäiseen Euroopan laajuiseen symposiumiin. Syyskuussa 2021 X-ketju ja edustajat 15:sta muusta Euroopan maasta allekirjoittivat oikeusaloitteen, joka vaatii, että kaikissa Euroopan maissa:

- lasten institutionaalista kaltoinkohtelua tulisi tutkia laajasti ja tieteellisesti,
- kaltoinkohtelu tulisi myöntää julkisesti ja pyytää sitä anteeksi,
- uhrien tulisi saada hyvitystä ja tukea (ml. rahallista ja terapeutista tukea) ja
- valtioiden tulisi työskennellä lapsiin kohdistuvan kaltoinkohtelun ennaltaehkäisemiseksi.

Lopuksi

Voimme sanoa onnistuneemme hyvityksessä vasta sitten, kun kaltoinkohtelun uhrit ovat itse sitä mieltä. Sillä he ovat ne ihmiset, joiden pitää joka päivä elää heihin kohdistuneen kaltoinkohtelun ja sen aiheuttamien seurausten kanssa. Heillä tulisi siis olla oikeus vaikuttaa hyvityksestä päättämiseen ja sen toteuttamiseen, ja vaatia lisää, jos hyvitys ei ole riittävä.

5. Mitä voimme oppia?

Tämän selvityksen tavoitteena oli kartoittaa kansainvälistä tilannetta lastensuojelussa kaltoinkohdeltujen henkilöiden tukemiseen ja väärinkäytösten hyvittämiseen liittyen, sekä koota yhteen hyviä käytäntöjä, joita maailmalta voitaisiin tuoda Suomeen.

Pesäpuun hanke X-ketju on toiminut erinomaisesti kansainväliselläkin mittakaavalla. Hanke on saanut paljon aikaan kolmessa vuodessa. Hanke on onnistunut terapeutisesti auttamaan yksittäisiä ihmisiä, järjestänyt runsaasti koulutuksia sijaishuollossa tapahtuvan kaltoinkohtelun seurauksista ja ehkäisemisestä, pitänyt ilmiötä esillä ja tuonut etenkin traumatietoisuutta lastensuojelun kentällä esiin. X-ketju on antanut kaltoinkohtelun uhreille mahdollisuuden kehittää lastensuojelua, olla osallisina hankkeen toiminnassa ja saada kontaktin vertaisiinsa. X-ketju on siis paikannut monilta osin valtiota uhrien hyvittämisessä. Hanke on myös onnistunut osaltaan rikkomaan sijaishuollossa tapahtuvaan kaltoinkohteluun vahvasti kytkeytyvää tabua.

Maailmalta voisimme kuitenkin ottaa opiksi erityisesti toiminnan juurruttamisen suurempaan rakenteeseen, jotta hyvittäminen ja auttaminen voivat jatkua yksittäisen hankkeen ulkopuolellakin. Lisäksi kansallinen hyvitysjärjestelmä olisi monipuolinen tapa auttaa kaltoinkohtelun uhreja kaikenkattavasti. Monet muiden maiden hankkeet antavat myös ideoita, joita voisimme tuoda Suomeen; esimerkiksi itseapuprojektien laaja kirjo ja erilaiset korvatut terapiamuodot. Voisimme siis inspiroitua muiden maiden vastaavasta toiminnasta ja toteuttaa esimerkiksi muistomerkkien ja narratiivisten elämäntarinoiden tuottamista, ystävyystoimintaa, taideterapiaa sekä kirjoitusryhmiä. Voisimme aloittaa yhteydenpidon ja yhteistyön kansainvälisten järjestöjen kanssa ja selvittää, mitkä toiminnot ovat olleet erityisen onnistuneita, ja miten ne on järjestetty.

Suomen tasolla voisimme oppia myös sen, että hyvityksen tulisi olla valtion vastuulla, ei vain yksittäisten järjestöjen tai hankkeiden vastuulla. Esimerkiksi Sveitsin hyvitysjärjestelmän tekee onnistuneeksi se, että valtio on ottanut sen toteuttamisesta täyden vastuun ja velvollisuuden. Kansallisen hyvitysohjelman rakentaminen olisi suuri, mutta palkitseva työ. Se osoittaisi, että valtion alaisissa kodeissa tapahtuneesta kaltoinkohtelusta otetaan vastuu, ja lapsuudessa traumoille altistuneiden kansalaisten hyvinvointi otetaan vakavasti.

Vähintään terapiakuluja ja vahingonkorvauksia tulisi maksaa kaltoinkohtelun uhreille, ja niitä pyydettiin anteesipyyntötilaisuudessa. Erityisesti terapiaan pääsy on Suomessa suuri haaste, ja prosessia tulisi helpottaa. Kaltoinkohtelua kokeneet tarvitsevat erityisesti tukea terapeutin valitsemisessa ja terapiaan pääsyssä. X-ketjun tapaamat ihmiset eivät myöskään välttämättä pysty itse menemään terapiaan, vaan kaipaavat matalamman kynnyksen terapeuttista tukea.

Traumaterapeuttista näkökulmaa kaivattaisiin lisää kaltoinkohtelun uhrien oikeanlaiseen kohtaamiseen ja hoitamiseen. Valtio voisi esimerkiksi tukea traumaterapiakeskusta, jotta se voisi kouluttaa traumaterapeutteja hyvitysjärjestelmän palvelukseen, jonka avulla traumaterapiaan pääsisi matalammalla kynnyksellä.

Menneisyys selvityksen ja anteesipyyntötilaisuuden jälkeen ihmiset jäivät Suomessa yksin. Toteutusta ei oltu jälkikäteen katsottuna mietitty tarpeeksi etukäteen, sillä ihmisiä ei olisi saanut jättää yksin ilman avun ja tuen väyliä tilanteiden jälkeen, jotka koskettivat uudestaan syviä lapsuuden traumoja. Onneksi esimerkiksi Saamelaisten totuus- ja sovintokomissio on ottanut tämän aspektin huomioon ja integroi psykososiaalisen tuen osaksi selvitysprosessia.

Seurantatutkimusta olisi myös tärkeä toteuttaa, jotta voitaisiin selvittää, miten lapsuuden kaltoinkohtelu on vaikuttanut myöhempään elämään ja millaiset toimet ovat palauttaneet henkilöiden tasapainoa aikuisiällä.

Loppusanat

Kaltoinkohtelun uhrit tarvitsevat enemmän mahdollisuuksia osallistua päätöksentekoon, saada äänensä kuuluviin, mediaan ja julkisuuteen. Tabun pitää viimein rikkoutua. Tuen pitää olla helpommin saatavilla ja vertaistuen täytyy löytyä helposti.

Maat ovat hyvin eri kohdissa hyvitysten, tunnustamisen ja avun tarjoamisen kanssa. Yleisesti reagointi sijaishuollossa tapahtuneeseen kaltoinkohteluun on hyvin fragmentoitunutta, ei laajasti koordinoitua. Paljon on vielä pimeän peitossa, eikä asiasta globaalilla tasolla puhuta tarpeeksi. Toiminta tulee hajautetusti (pieniltä) kansalaisjärjestöiltä, eikä monessakaan maassa ole valtion puolesta yhdenmukaista ja laajaa tukea, toimintaa tai hyvitysjärjestelmää. Onneksi poikkeuksia kuitenkin löytyy. Globaalisti ja kansallisesti tarvitsemme rakenteita ja systemaattista asiaan reagointia. Ilmiö on todella laaja.

Lisäksi tarvitaan erityisesti lisää tutkimusta ja selvityksiä vähemmistöihin kohdistuvasta erityisestä väkivallasta. Huomiota pitää kiinnittää yhä enemmän syrjintään perustuen etniseen taustaan, vammaisuuteen ja muihin tekijöihin. Esimerkiksi Tanskan uusi selvitys kehitysvammaisten lasten kohtelusta ja Suomessa juuri valmistunut selvitys kuuroihin ja viittomakielisiin ihmisiin kohdistuneista oikeusloukkauksista on tärkeä askel tähän suuntaan.

Lähteet

Suomen menneisyys selvitys

Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983, Hytönen, Kirsi-Maria; Malinen, Antti; Salenius, Paula; Haikari, Janne; Markkola, Pirjo; Kuronen, Marjo; Koivisto, Johanna, 2016, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3806-9>

Valtiollinen anteeksipyyntö lastensuojelun sijaishuollossa kaltoin kohdelluille 20.11.2016

<https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/lastensuojelun-sijaishuollossa-kaltoin-kohdelluilta-pyydettiin-anteeksi>

<https://youtu.be/Nkhgg9ppetI>

Nettisivut ja maiden menneisyys selvitykset

Australia

- Lista selvityksistä <https://www.lib.latrobe.edu.au/research/ageofinquiry/biogs/E000025b.htm>

Irlanti

- Ryan Commission <http://www.childabusecommission.ie/publications/index.html>

Iso-Britannia

- Independent inquiry child sexual abuse (Englanti & Wales) <https://www.iicsa.org.uk/Investigations>
- Scottish Child Abuse Inquiry <https://www.childabuseinquiry.scot/>
- Lista selvityksistä <https://www.lib.latrobe.edu.au/research/ageofinquiry/biogs/E000026b.htm>

Kanada

- Lista selvityksistä <https://www.lib.latrobe.edu.au/research/ageofinquiry/biogs/E000027b.htm>

Norja

- Lista selvityksistä <https://www.lib.latrobe.edu.au/research/ageofinquiry/biogs/E000028b.htm>

Ruotsi

- Selvitys <https://www.lib.latrobe.edu.au/research/ageofinquiry/biogs/E000129b.htm>

Saksa

- Selvitys <https://www.aufarbeitungskommission.de/english/>

Sveitsi

- Guido Fluri Foundation (guido-fluri-stiftung.ch)

Tanska

- Selvityksen tehneen museon sivut
http://www.boernehjem.nu/index.php?option=com_content&view=article&id=402&Itemid=144

Uusi-Seelanti

- Royal Commission of Inquiry <https://www.abuseincare.org.nz>

Yhdysvallat

- Lista selvityksistä <https://www.lib.latrobe.edu.au/research/ageofinquiry/biogs/E000064b.htm>

Artikkelit ja kirjat

Ashforth, A., 1990, [Reckoning schemes of legitimation: On commissions of inquiry as power/knowledge forms](#), Journal of Historical Sociology, 3 (1) (1990), 1-22, [10.1111/j.1467-6443.1990.tb00143.x](#)

Daly K., 2017, Redress for Historical Institutional Abuse of Children. In: Deckert A., Sarre R. (eds) The Palgrave Handbook of Australian and New Zealand Criminology, Crime and Justice. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.1007/978-3-319-55747-2_30

Marrus, M.R., 2007, Official Apologies and the Quest for Historical Justice, Journal of Human Rights 6, no. 1, 75-105.

Sköld, J., 2015, [Apology politics: Transnational features](#), J. Sköld, S. Swain (Eds.), Apologies and the legacy of abuse of children in 'care', Palgrave Macmillan, Basingstoke (2015), 13-26

Sköld, J. & Swain, S., 2015, Apologies and the Legacy of Abuse of Children In 'Care': International Perspectives. [Online]. London: Palgrave Macmillan UK.

Sköld, J., 2016, The truth about abuse? A comparative approach to inquiry narratives on historical institutional child abuse. History of Education, 45:4, 492-509.

Winter, S., 2021, Tools for Tragedy: Procedures for Assessing Historic Redress Claims. Politics & policy (Statesboro, Ga.). [Online] 49 (1), 162–185.

Wright, K., 2017, Remaking collective knowledge: An analysis of the complex and multiple effects of inquiries into historical institutional child abuse, Child Abuse & Neglect, Volume 74, 2017, Pages 10-22, ISSN 0145-2134.

Muut linkit

[Justice-initiative.eu](#)

[liu.se/en/research/the-age-of-inquiry](#)

<https://yhdessakoettua.fi/2018/03/viestikirjanen/>